

STEENBERGEN EN STOOTVOGELS

door
J. L. BAIS

Het is bekend dat trekkende stootvogels gebruik maken van hooggelegen punten in het landschap. De wind die tegen deze oneffenheden waait geeft hen een opstijgende luchtstroom waarin zij hoogte winnen om een volgend traject af te leggen. Onze dichtbevolkte mijnstreek is gekarakteriseerd door een groot aantal steenbergen. Men zou daarom kunnen verwachten dat deze steenbergen een aantrekkingskracht uitoefenen op trekkende stootvogels.

De nu volgende reeks waarnemingen werden door mij gedaan in een periode van ruim vijf jaar, nl. van 14 II '63 tot 23 VI '68. Allen hebben betrekking op trek over, langs of in de onmiddellijke omgeving van de steenberg van de Staatsmijn Wilhelmina.

85 meter hoog en aan de zuidflank bebost is deze berg een opvallende verschijning in het landschap. De lengte-as is N-Z. Aan de noordvoet liggen de plassen van Streythagen en op 800 m. N-O ligt het moeras van de Hopel. Het waarnemen bleef hoofdzakelijk beperkt tot de weekends en door de week na 16.00 uur. De vermelde aantallen liggen dus ver beneden de werkelijke cijfers. In bovengenoemde periode heb ik 14 soorten stootvogels waargenomen op de trek.

Buizerd:

Het ideale trekweer voor de buizerd is m.i. helder weer, „schapenwolkjes” en een zacht windje uit richtingen tussen O en ZZW (najaar) en W (voorjaar). In de periode van 14 II '63 tot 16 III '68 telde ik in het totaal 253 ex.

Uiterste data: voorjaar: 14 II '63 en 25 VI '65
najaar: 11 IX '64 en 5 XI '65

Voorkeur trekrichting:

voorjaar bij W-wind: NNO tot NO,

najaar bij O-winden: ZZW tot ZW.

De meeste waarnemingen zijn uit oktober en april. Het aantal waarnemingen uit voor- en najaar zijn ongeveer gelijk maar het aantal ex. is in de herfst twee maal zo groot als in het

voorjaar. Overwinterende vogels te Streythagen heb ik niet meegeteld.

Meer dan 5 ex. zag ik per dag op:

20 III '66	17 ex. → N	6 X '66	60 ex. → ZZW
1 IV '66	11 ex. → N	16 X '66	10 ex. → Z
3 IV '66	24 ex. → NNO	29 X '66	8 ex. → ?
		8 IV '67	30 ex. → N

Wespendief:

Trekt m.i. onder dezelfde weersomstandigheden als de buizerd. Van 14 X '63 tot 29 V '68 telde ik 150 ex. Slechts 1 voorjaarswaarneming: 29 V '68 3 ex. → N. Uiterste data in de herfst: 25 VIII '67 en 29 X '66. De trekrichting is dan hoofdzakelijk ZZW.

Zoals bekend valt het hoogtepunt van de najaarstrek eind aug.-begin sept. Toch zijn er nog 7 waarnemingen uit oktober. Meer dan 5 ex. op een dag:

14 X '63	8 ex. → O	3 X '65	9 ex. → Z
5 IX '65	14 ex. → ZZW	30 VIII '66	22 ex. → ZW
7 IX '65	9 ex. → ZO	9 IX '67	57 ex. → ZW

Sperwer:

Ik zag de soort onder zeer gevarieerd weer-type trekken. Waarnemingen van 30 XI '63 tot 14 III '68, totaal 25 ex. De meeste waarnemingen uit okt., maart en april. Merkwaardig is dat er bij deze 25 ex. slechts 1 ♂ waargenomen werd.

Havik:

Totaal 6 waarnemingen:

15 IX '65	1 ♀ → WZW	6 X '66	1 ♀ + 1 ♂ → ZZW
6 III '66	1 ♀ → ZW		1 ♂ → ZZW
1 IV '66	1 ♂ → N	16 X '66	1 ♂
		8 IV '67	1 ♀ + 1 ♂ → NO

Let u eens op het aantal ♀♀ en ♂♂ in vergelijking tot de sperwer en op het verschillende aantal waarnemingen in '66 en '67. Op 4 van bovenstaande data vlogen haviken in gezelschap van buizerden. Het betreft dan 7 van de 9 waargenomen ex. Men zou hieruit kunnen concluderen dat de havik vaak samen trekt met de buizerd of in elk geval hetzelfde weertype gebruikt. Ook dit in tegenstelling tot de Sperwer.

Rode Wouw:

Uit de Avifauna van Limburg (Hens '63) blijkt reeds dat door de (oostelijke) mijnstreek een aanzienlijk aantal rode wouwen trekt (Bocholtz). Ook de steenberg Wilhelmina kreeg zijn deel. In 4 jaar tijds zag ik 9 ex. en wel:

5 V '64	1 ex. → ZZW	17 X '66	2 ex. → ZW
23 III '65	1 ex. → ZW	29 X '66	1 ex. → ZZW
13 V '65	1 ex. → OZO	2 III '68	1 ex. → N
20 VIII '66	1 ex. → ZZW	21 IV '68	1 ex. → NO

De rode wouw trekt onder zeer verschillend weertype. Vreemd zijn de trekrichtingen van de eerste twee waarnemingen.

Zwarte Wouw:

Het lage aantal van slechts twee waarnemingen is enigszins verwonderlijk daar blijkens gepubliceerde waarnemingen de soort bijna even „talrijk” is als de rode wouw. (Op grond van het aantal toegenomen waarnemingen is zijn status onlangs veranderd van onregelmatige gast tot doortrekker).

De waarnemingen bij de steenberg zijn:

24 II '63	1 ex. → NNO
23 VI '68	1 ex. → ZO

Bruine Kiekendief:

In de loop der jaren noteerde ik de volgende 4 waarnemingen:

I VI '64	1 ♀ → W
30 IX '66	1 ♀ (juv?) → ZZW
6 X '66	1 ♀ (juv?) → ZW
7 IX '67	1 ♂ → ZW

Vreemd is zowel de datum als de trekrichting van de eerste waarneming daar deze kiekendief hier nergens in de omgeving broedt.

Gruuwe Kiekendief:

Deze waarnemingen van de grauwe kiek zijn de eerste sinds 1931 in geb. I volgens de Avifauna van Limburg (samen met de waarneming van R. Goldbach: 3 IX '66 → Z, over de Bosch te Heerlen).

De waarnemingen bij de steenberg zijn:

1 IX '66	1 ♀ → Z
30 IX '66	1 ♀ → ZZW

(De blauwe kiek die in de trektijd en winter toch het meest algemeen van de drie kiekendieven heet te zijn heb ik hier nog nooit gezien!)

Slechtvalk:

Slechts 1 waarneming:

14 XI '63	1 ex. → W
-----------	-----------

Commentaar overbodig!

Smelleken:

Tussen 30 XI '63 en 22 X '67 nam ik totaal 14 ex. waar. Alleen najaarswaarnemingen met als uiterste data 3 IX '66 en 30 XI '63. Slechts 4 ♂ ♂ zaten bij deze ex. Onder zeer gevarieerd weer zag ik het smelleken trekken.

Boomvalk:

Van 31 V '64 tot 23 IX '67 zag ik hier 15 ex. van dit prachtig valkje trekken. Een april- en twee mei waarnemingen; de rest allemaal in het najaar met als uiterste data 27 VIII '67 en 6 X '66.

Torenvalk:

Hoewel de torenvalk op Streithagen broedt en de vogel dus het gehele jaar door wordt waargenomen is er toch een leuke trekwaarneming. Op 12 X '67 vlogen 5 ex. in los verband snel, in rechte vlucht en vrij hoog → ZW, even later gevolgd door nog 3 ex. Gezien hun gedrag en aantal waren dit typische trekkers.

Visarend:

Dat deze prachtige vogel ook hier trekt is wel een grote verrassing. Allen zijn april-waarnemingen:

Vliegbeelden van de stootvogels

del. J. L. Bais

3 IV '66 1 ex. → NNO
 8 IV '67 1 ex. → N
 21 IV '68 1 ex. → N

De visarend geeft de indruk in het voorjaar sneller te willen trekken dan in het najaar. Hij vliegt dan in een directere koers naar zijn broedgebied en komt zodoende over waterarme en dichtbevolkte gebieden als de mijnstreek. In alle drie de gevallen kwam het ex. vrij laag aanzeilen uit het zuiden; boven de steenberg aangekomen ging hij cirkelen, steeds hoger en hoger om uiteindelijk, nauwelijks zichtbaar nog, weer verder af te glijden in N-richting. Op de eerste twee data trokken er ook veel buizerden maar het aantal waarnemingen is te gering om vast te mogen stellen dat de visarend onder dezelfde weersomstandigheden trekt.

Op 12 V '66 zag ik hier een stootvogel → N vliegen die volgens mijn determinatie niets anders kon zijn dan een Slangenarend. Helaas betrof het hier een eenmanswaarneming, zodat er verder geen ornithologische waarde aan verbonden kan worden.

Tot zover de behandeling der soorten.

Er zijn diverse dagen geweest waarop verschillende stootvogels tegelijk trokken. Bij de

havik en visarend heb ik daar al even op gewezen. Bepaald spectaculair is een dag als 6 X '66: een mooie dag, kalme ZZW-wind, helder en schapenwolkjes. Alleen waargenomen tussen 12.00 en 14.30 uur. Eerst ver weg een stootvogel, heel traag cirkelend, lange slanke vleugels, kort staartje, ging steeds verder weg in Z-richting: waarschijnlijk een visarend.

Verder een troep van 31 buizerden waarin een paartje havik; een troep van 25 buizerden waarbij 1 ♀ bruine kiek, 1 ♂ havik en 1 boomvalk; verder nog 4 buizerden apart; 1 ♀ sperwer, 1 boomvalk en 1 ♀ smelleken.

In het voorjaar is zo'n dag bijv. 8 IV '67: helder, schapenwolkjes en een zachte wind die voortdurend van richting veranderde. Waargenomen van 13.30 tot 17.30 uur. Troepjes buizerden tot 5 ex.; totaal 30 ex. 1 ♂ havik bij 5 buizerden; verder 1 ♀ havik, 1 ♀ sperwer en 1 visarend, ieder apart.

Dit artikelje is speciaal bedoeld voor de waarnemer uit de mijnstreek: let op de steenbergen.

Bovenstaande, misschien in een wat „opgedreunde” stijl geschreven waarnemingen, slaan niet alleen op de steenberg Wilhelmina, maar ook bijv. op de steenberg bij het Lotbroek te Heerlen.

Daar werden reeds veel stootvogels gezien, hoewel daar minder intensief werd waargenomen (rode en zwarte wouw, bruine kiek, smelleken, slechtvalk, buizerd, wespendif).

Ga eens op een mooie dag (zoals beschreven bij de buizerd) in het voor- of najaar met uw kijker ten N of ten Z van een steenberg zitten zodat u goed overzicht heeft op de berg en het luchtruim er omheen. Kijk ook vaak loodrecht boven u. De kans is dan groot dat u stootvogels ziet trekken.

Vanwege mijn studie ben ik naar elders vertrokken zodat ik de steenberg van Wilhelmina moet laten voor wat hij is. Met de publicatie van deze waarnemingen hoop ik dat de ornitholoog uit de mijnstreek er toe aangezet is een extra te letten op de steenbergen. Zodoende zou het bewijs geleverd kunnen worden of de steenbergen inderdaad van belang zijn voor de trek van stootvogels.

Tenslotte een overzichtstabel van alle bij de steenberg Wilhelmina waargenomen trekkende stootvogels tussen 14 II '63 en 23 VI '68.

	aantal waarnemingsdata	totaal aantal ex.
Buizerd	61	253
Wespendif	24	150
Sperwer	24	25
Havik	6	9
Rode Wouw	8	9
Zwarte Wouw	2	2
Grauwe Kiekendif	2	2
Bruine Kiekendif	4	4
Visarend	3	3
Slangenarend	1	1
Torenvalk	zie tekst	
Boomvalk		15
Smelleken		14
Slechtvalk		1

Literatuur

- J. D o r s t: The migration of birds 1962.
 P. H e n s: Avifauna der nederlandse provincie Limburg.
 Publicaties Nathist. Genootschap Reeks XV, 1965.
 G. J. v a n O o r d t: Vogeltrek 1961.
 Jaarverslagen van het vogeltrekstation in het tijdschrift
 Limosa, vanaf 1956.

„ICK HEBBE IN MIJNNEN HOF”

Schenking van een zeer oud herbarium

Door bemiddeling van Dr. P. A. Th. M. Jaspers, apotheker te Venlo, ontving het museum van de erfgenamen van apotheker P. A. Schrijnen te Venlo het HERBARIUM VIVUM „Ad usum Joannis Petri Antonii De Cocq Chirurgijn gecommiteert in S. Oedenroode 1770”.

Dit herbarium bestaat uit vier delen. Ieder deel bevat gemiddeld 94 gedroogde planten, voorzien van latijnse namen (nog niet de nomenclatuur van Linnaeus!), dikwijls ook van volksnamen en van aanwijzingen omtrent het geneeskundig gebruik. Chirurgijn De Cocq had kennelijk reeds een oud herbarium in zijn bezit. Er zijn vele planten, die met het papier waarop zij geplakt zaten zijn uitgeknipt en in dit herbarium opgeplakt. Deze zijn voorzien van een etiketje met naam in een veel ouder handschrift van een lettertype dat werd gebruikt van ± 1550 - ± 1650. Deze planten zijn dus waarschijnlijk nog ruim 100 jaar ouder dan de door De Cocq zelf gedroogde exemplaren.

De Cocq geeft niet aan vanwaar hij zijn kruiden kreeg. Wel had hij zelf een tuin, getuige de aantekening bij een enkele plant: „ick hebbe in mijnnen hof”.

Dit herbarium vivum, aangelegd door chirurgijn De Cocq ten dienste van zijn geneeskunde moet men niet vergelijken met herbaria uit later tijd, waarbij datum en vindplaats zijn aangegeven. Het is eigenlijk een kruidboek in natura.

Dit herbarium is reeds eenmaal in het Natuurhistorisch Museum te zien geweest, op de tentoonstelling van kruidboeken, bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg in 1935.

Zie Nathist. Maandblad, Jrg. 25, 1936: Dr. A. Kessen, Repertorium van kruidboeken.

Deze belangrijke schenking is een bijzonder waardevolle aanwinst voor het museum.

R.v.W.